

КОНЦЕПЦІЯ БОЖОЇ ВСЕБЛАГОСТІ У ФІЛОСОФСЬКІЙ ДУМЦІ АНТИЧНОСТІ (ПЛАТОН, АРИСТОТЕЛЬ, НЕОПЛАТОНІКИ)

Актуальність дослідження. Проблема осмислення божественної природи та її атрибутів, зокрема Всеблагості Бога, залишається одним із центральних питань як релігійної філософії, так і теології. В умовах сучасної світоглядної кризи та пошуку духовних орієнтирів звернення до античної філософської спадщини набуває особливої актуальності, оскільки саме в працях Платона, Аристотеля та неоплатоніків були закладені фундаментальні концепції розуміння божественного блага, що згодом істотно вплинули на розвиток європейської філософської та теологічної думки.

Проблематика Всеблагості Бога в античній філософії досліджувалась багатьма вітчизняними та зарубіжними науковцями. Серед авторитетних праць можна виділити роботи А. Лосєва, В. Асмуса, П. Гайдєнка, І. Мозгового, а також зарубіжних дослідників Д. О'Меари, Г. Властоса, Е. Жильсона. Однак, незважаючи на значний внесок міжнародної науки, потреба в українськомовних дослідженнях цієї теми залишається гострою. Сучасний український інтелектуальний простір потребує осмислення античної спадщини, особливо в контексті пошуку духовних орієнтирів та переосмислення фундаментальних цінностей.

Мета дослідження полягає у філософсько-релігійнознавчому аналізі концепцій Всеблагості Бога в античній філософії, зокрема у вченнях Платона, Аристотеля та неоплатоніків.

Розглядаючи філософію Платона, необхідно звернути особливу увагу на його вчення про ідеї, згідно з яким справжнє буття існує за межами чуттєво сприйманого людиною світу. Ця концепція становить не просто онтологічну теорію, а цілісну філософську систему, що охоплює гносеологію, аксіологію та космологію античного мислителя. Цю фундаментальну ідею Платон яскраво ілюструє у своїй знаменитій алегорії печери, яка найповніше розкриває сутність його онтології: “уподібни, будь ласка, нашу людську природу з огляду на розумову культуру і її відсутність ось до якого стану... Уяви собі, що люди ніби перебувають у підземному, подібному до печери помешканні, до якого на всю ширину печери веде відкритий для світла вхід. Люди сидять тут ще з дитинства, мають скуті кайданами ноги й шию, тож рушитися з місця вони не можуть і дивляться лише просто себе, бо повернути голову їм не дозволяють кайдани. Згори і здалеку падає на них світло вогню, до якого вони обернені плечима, а між вогнем і кайданниками проходить вгорі дорога, паралельно до якої, уяви собі, вибудований невисокий мур, що нагадує перегородку, яку штукарі встановлюють перед глядачами і над якою показують своє мистецтво” [1, с. 209]. У цій алегорії печера символізує чуттєвий світ з його ілюзорними тінями, тоді як світло сонця за межами печери представляє істинний світ ідей, до пізнання якого має прагнути філософ.

Платон стверджував, що фізичний світ навколо нас є лише тінню світу ідей, тобто має похідний характер. Матеріальні об'єкти та явища тимчасові — вони з'являються й зникають (через що не можуть вважатися істинно сущими), тоді як ідеї вирізняються незмінністю, постійністю й вічністю. Ідеї в платонівському розумінні — це досконалі форми, види, роди, типи й образи, що відображаються в

речах завдяки богу-Деміургу, який створює і впорядковує світ. Концепція Деміурга, викладена Платоном у діалозі "Тімей", становить спробу вирішити проблему зв'язку між світом ідей і світом чуттєвих речей. Деміург виступає як божественний майстер, який творить космос, споглядаючи вічні ідеї та надаючи форму безформній матерії.

Для досягнення істинного буття людина має за допомогою розуму подолати обмеження чуттєвого сприйняття, яке лише заважає справжньому пізнанню, і досягти споглядання ідей. Сам Платон у діалозі "Федон" чітко формулює цей методологічний принцип пізнання: "Раз так, то найбездоганніше це зуміє зробити той, хто підходитиме до кожного явища лише засобами думки, не послуговуючись під час роздумів ні зором, ні будь-яким іншим чуттям, хто намагатиметься збагнути будь-який вияв буття сам собою у найчистішому вигляді, застосовуючи думку саму собою, цілком чисту, і якомога відсторонивши свої очі, вуха й взагалі усе своє тіло" [2, с. 164]. У цьому процесі пізнання людина повинна поетапно підійматися від конкретних до більш загальних ідей, доки не досягне "ідей всіх ідей" — ідеї Бога як досконалого, повного й завершеного буття. Ця найвища Ідея об'єднує в собі ідеї Добра, Істини та Краси. У платонівській онтології все існуюче обов'язково пов'язане з цими трьома фундаментальними принципами, які забезпечують справжність буття: "Визнай також і те, що пізнаваність предметів пізнання можлива лише завдяки добру і що воно є джерелом їхнього буття та існування, хоч саме добро насправді не є існуванням, воно понад усяке існування - щось найдостойніше і найсильніше з усього" [1, с. 205]. При цьому саме істинне буття є тотожним Благу. Таким чином, ступінь причетності кожної речі до справжнього буття визначає й міру її благості — чим більше щось причетне до буття, тим більше воно причетне до Блага.

Говорячи про філософію Платона, необхідно приділити увагу традиції, що виникла пізніше — неоплатонізму. Цей напрям, що бере початок від "божественних" концепцій Платона, представляє більш глибокий погляд на його спадщину, осмислюючи, доповнюючи та інтерпретуючи платонівську філософію.

Неоплатонізм базується на філософському вченні Платона про примат ідеального світу над матеріальним, але надає йому містичного тлумачення. Неоплатоніки розробили складну модель світотворення, в центрі якої — трансцендентне абстрактне Єдине, що не піддається осягненню чи опису через позитивне знання. Це Єдине перевершує все існуюче та всі мислимі позитивні характеристики. Воно є найвищою сутністю, що перебуває над буттям — надсущим, абсолютною повнотою існування, яка досягає такої досконалості й всеохопності, що переповнює само себе, "виливаючись" за власні межі, породжуючи у цьому процесі все існуюче [1, с. 82-84]. Ця концепція розкриває глибоку діалектику неоплатонізму, що випливає з внутрішньої суперечності самого Єдиного. Постає фундаментальне питання: чому Єдине, за визначенням цілком самодостатнє і незалежне від просторово-часових вимірів та буття як такого, "вирішує" не лише бути собою, але й проявлятися через свою відмінність і навіть протилежність? Відповідь криється в розумінні Блага — Єдине є Благом, або вищим добром. Природа добра не дозволяє йому залишатися замкненим у собі. Добро за своєю сутністю прагне відкритості до чогось поза собою, до інаковості як свого необхідного доповнення. Тому Єдине-Благо не може перебувати лише "в собі". Саме в цьому полягає смисл становлення буття

через акт, який неоплатоніки називають еманациєю. Ця еманация не випадкова, а становить внутрішню необхідність, без якої саме поняття добра втратило б свій смисл. Отже, Благо за своєю природою передбачає існування інаковості та спрямоване до неї. Через процес еманации поступово виникає світовий розум (сфера ідей), космічна божественна Душа і, зрештою, матеріальний світ чуттєвого сприйняття [1, с. 84-92].

Значну роль в античній спадщині відіграло філософське вчення Аристотеля про Першодвигун, яке мало колосальний вплив на розуміння божественної благоді в наступні епохи. Він доводив, що все, що рухається, має причину свого руху. Якщо ця причина також рухається, то виникає потреба шукати причину її руху, і так до нескінченності. Щоб уникнути цього регресу, філософ постулював існування Першодвигуна – вічного, нерухомого, але рушійного начала [1, с. 698-709]. Першодвигун, згідно з Аристотелем, є абсолютною субстанцією, Богом, чия сутність полягає в чистій діяльності. Він не має матеріального тіла, але є джерелом усього руху у Всесвіті. Аристотель порівнював Першодвигун з предметом любові, який притягує до себе, не рухаючись сам. Також він розглядав його як предмет думки, який рухає, залишаючись нерухомим “†отже† є щось рушійне {, але} не рухоме, усія та діяльність. І так рухає упрагнене та умоглядне: вони рухають, не {будучи} зрушуваними. Перші цих {, упрагненого та умоглядного,} ті самі. Адже жадане здається прекрасним, а те перше, чого воліють, є прекрасним: бо {речі} упрагнені тому, що здаються нам кращим, а не здаються {такими}, бо упрагнені” [1, с. 704]. Першодвигун є світовим розумом, що мислить сам себе. Ця діяльність є найвищою формою буття, оскільки розум, за Аристотелем, є найвищою здатністю. Бог, як Першодвигун, є основою Всесвіту, від якого залежить усе: природа, небесні тіла та людське життя.

Висновок: У філософії Платона концепція Всеблагоді пов'язана з його вченням про Ейдоси, де Благо постає як найвища Ідея, що об'єднує в собі Добро, Істину та Красу. Платонівське розуміння Блага як трансцендентного принципу, що перевершує саме буття та є його джерелом, заклало основи для подальшого розвитку теологічних концепцій Божественної Благоді. Ключовою особливістю платонівського підходу є встановлення прямої кореляції між мірою причетності до буття та мірою благоді, що дозволяє розглядати онтологію та аксіологію як взаємопов'язані сфери.

Аристотелівська концепція Першодвигуна представляє альтернативний підхід до осмислення божественного Блага. Визначаючи Бога як абсолютну субстанцію, що є "предметом любові та предметом думки", Аристотель розробив телеологічну модель світобудови, де Благо виступає як кінцева мета всіх процесів становлення та змін. На відміну від платонівського трансцендентного Блага, Першодвигун Аристотеля має іманентний зв'язок зі світом через свою причинну функцію, забезпечуючи цілеспрямованість космічних процесів.

Неоплатонічне вчення про Єдине як вище Благо розвиває платонівську традицію, надаючи їй містичного тлумачення. Принципово важливим аспектом неоплатонічної концепції є розуміння іманентної необхідності еманации Єдиного, що випливає з самої природи Блага як відкритості до інаковості. Ця діалектична модель дозволяє подолати дуалізм між трансцендентним та іманентним, пояснюючи походження множинності з абсолютної єдності.

Порівняльний аналіз античних концепцій Всеблагості виявляє як спільні риси, так і суттєві відмінності у підходах цих філософських шкіл. Спільним для них є розуміння Бога як найвищого Блага, що постає основою та метою космічного порядку. Водночас відмінності полягають у характері співвідношення між божественним Благом та світом: у Платона це відношення виражається через парадигматичну модель (Благо як взірець), у Аристотеля – через телеологічну модель (Благо як мета), а в неоплатоніків – через еманатійну модель (Благо як джерело).

ЛІТЕРАТУРА

1. Арістотель. Метафізика / переклад з давньогрецької Олексій Панич. К.: Темпора, 2022. 848с.
2. Історія філософії. Античність та Середньовіччя / за ред. Умберто Еко та Рікардо Федрігі; пер. з італ. О.В.Сминтини, О.А.Юдіна, Ю.В.Григоренко, Д.Ю.Кондакової; худож.-оформлювач О.А.Гугалова-Мешкова. Харків: Фоліо, 2024. 555с.
3. Мозговий, І. П. Неоплатонізм і патристика, або Світло в прикладах великої цивілізації [Текст] : монографія / Іван Мозговий. Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2009. 471 с.
4. Платон. Держава / Пер. з давньогр. Д. Коваль. К.: Основи, 2000. 355с.
5. Платон. Діалоги: пер. з давньогрецької / передмова В.В.Шкоди, Г.М.Куц; прим. Й. Кобова; ілюстрації І.І.Яхіна; худож.-оформлювач О.А.Гугалова-Мешкова. Харків: Фоліо, 2022. 349с.